

LÄNSIMAISEN SIVILISAATION REBOOT

Ihmiskäsitys ja moraalitarkastelussa

Arto Koski

2021

1. SUURET KERTOMUKSET	2
2. UUSI KERTOMUS	4
3. TUHON MERKIT	6
4. REBOOT	11

1. SUURET KERTOMUKSET

Mitä tarkoitetaan sanonnalla *'suurten kertomusten aika on ohi'*. Mitkä ihmeen kertomukset ja miksi niiden aika on ohi?

Suurena tarinana on pidetty ihmisiä yhdistävää kuvausta maailmasta ja ihmisen paikasta siinä. Se luo yhteisen pohjan elämän merkityksen ymmärtämiselle. Suurista kertomuksista voidaan tunnistaa tämän tarkastelun kannalta kaksi oleellista piirrettä: **ihmiskäsitys** ja **moraali**.

Ihmiskäsityksen isossa kuvassa pohditaan, mitä ihmiselle tapahtuu sen jälkeen, kun kehon elämä sammuu? Ajatus popsauttaa väistämättä jokaisen mieleen jossain vaiheessa elämää, koska ihminen on tietoinen itsestään. Tietoisuuden ja muistin kehittyessä ihminen alkaa luoda tarinaa itsestään ja ymmärtää, että tuolla tarinalla on loppu.

Kokemus olemassaolosta on voimakas ja siksi tietoisuus elämän lopusta ahdistaa. Sen torjumiseksi mieli luo välttämättömiä puolustuskeinoja. Suuren kertomuksen yksi ulottuvuus onkin tarve **ontologisen turvattomuuden** hallintaan. Ilman sitä mieli luhistuisi. Ihminen tarvitsee olemisen jatkuvuuden tunteen elääkseen tervettä elämää.

Toinen merkittävä piirre suurelle kertomukselle on sen antama ohje siitä, miten ihmisen tulisi toimia. Elämä on täynnä valintoja ja yksilölle on annettu mahdollisuus tehdä ne valinnat itse. Suuri kertomus sisältää viitekehyksen, jonka mukaan ihminen voi päättää, mikä on oikea tapa toimia ja mikä väärä. Sen tehtävänä on luoda ihmisryhmälle yhteinen käsitys moraalista. Ilman sitä jokainen toimisi vain oman edun ja hyödyn mukaan ja lopputulos ei olisi koko ryhmän kannalta suotuisa.

Suurina kertomuksina pidetään yleensä uskontojen tarjoamaa kuvaa maailmasta ja siitä, mitä ihminen on. Maailmanuskonnoilla on paljon yhteisiä piirteitä, jotka liittyvät edellä mainittuun moraalikoodistoon. Kultainen sääntö on universaali. **Hyve-etiikka** yhdistää yleisimpiä maailmanuskontoja.

Länsimaissa juutalais-kristillinen perinne ja **kristinusko** on ollut vallitseva. Tarkastelun kannalta on tarpeellista tässä verrata sitä lyhyesti **buddhalaisuuteen**. Vertailussa on kyse vain näiden uskontojen tietyistä yleisesti tunnetuista ominaispiirteistä.

Kristillisessä perinteessä ajatellaan, että ihmisellä on erillinen mieli ja keho, sielu ja ruumis. Sielu on kuolematon ja sen uskotaan eriytyvän ruumiista sen toimintojen loppuessa. Sielu jatkaa elämäänsä päästen yhteyteen jumalallisten henkien ja aikaisemmin eläneiden läheisten ihmisten sielujen kanssa. Iättömyys tuo lohtua ja on yksi uskonnon tarjoama ontologisen turvattomuuden hallintakeino.

Buddhalaisuudessa ruumista erillistä sielua käsitteenä ei ole olemassa. Yksilön elämän loppuessa elämän uskotaan jatkuvan uudessa muodossa. Buddhalaisuudessa uskotaan, että ihmisen teot vaikuttavat siihen, miten ja missä muodossa elämä jatkuu kuoleman jälkeen. Ontologista turvattomuutta hallitaan pyrkimällä toimimaan niin, että se vähentää omaa ja muiden elollisten kärsimystä. Hyvät teot johtavat lopulta pysyvään rauhaan.

Kristinuskossa moraalitajun syntyminen perustuu sen kirjoituksissa kuvailtuihin tapoihin toimia halutulla tavalla. Tuon opin uskotaan tulevan Jumalalta, jota pidetään kaikkیتietävänä auktoriteettina. Moraali perustuu siis ihmisen ulkopuoliseen ennalta määrättyyn ohjeeseen siitä, mikä on oikein ja mikä väärin. Jos ihminen uskoo tähän oppiin ja noudattaa moraaliohjeita, hän pääsee kuoleman jälkeen yhteyteen jumalallisten henkien ja aikaisemmin kuolleiden läheisten sielujen kanssa. Muussa tapauksessa tuota yhteyttä ei synny ja sielu joutuu kadotukseen.

Buddhalaisuudessa moraaliohjeet perustuvat myös kirjoituksiin. Uskotaan, että nuo kirjoitukset ovat peräisin Siddhartha Gautama nimisen henkilön ajatuksista, joita hän kertoi kannattajilleen 2.500 vuotta sitten Intiassa. Moraalijärjestelmä on kuvattu 8-osaisena ohjeistuksena, joissa kussakin kerrotaan, miten ihmisen tulisi toimia eri elämän osa-alueilla. Noudattamalla näitä ohjeita ihminen kasvaa henkisesti ja voi saavuttaa pysyvän rauhan tilan.

Nämä kaksi suurta kertomusta eroavat siis toisistaan jossain määrin, mutta moraaliohjeet ovat pääasiassa samansisältöisiä: älä tee pahaa toiselle. Tämän tarkastelun kannalta on merkityksellistä se, että niissä voidaan havaita kuitenkin selkeä ero ihmiskäsityksissä.

Kristinuskossa ihmiskäsitys on jo perustaltaan **hierarkkinen**. Siinä tunnustetaan valtarakenteet. Ylimpänä ovat jumalalliset henget, seuraavana heidän maalliset edustajansa, sitten uskontoa tunnustavat ja alimpana vääräuskoiset ja uskonnottomat. Sen lisäksi doktriiniin kuuluu myös se, että muu elollinen maailma on annettu ihmiselle alisteiseksi.

Hierarkkinen ihmiskäsitys on myös yksi ontologisen turvattomuuden hallintastrategia. Turvallisuuden tunne syntyy vallasta johonkin itselle alisteiseen. Mahdollisuus nousta ylöspäin valtarakenteessa tuo lisää toivoa turvattomuuden hallintaan, koska hierarkkinen rakenne luo samalla paradoksaalisesti myös pelkoa ja turvattomuutta ylempänä olevien vallankäytöstä. Hierarkkisen valtarakenteen ilmapiiriä määrittääkin oleellisesti pelko ja sen torjuntaan tarvittava viha, joko näkyvä tai piilotettu.

Buddhalaisessa ihmiskäsityksessä tällaista hierarkiaa ei ole. Jumalia ei ole sellaisessa asemassa kuin kristinuskossa ja kaikkea elämää tulee kunnioittaa **yhdenvertaisena**. Elämän jatkuminen uudessa olomuodossa kuoleman jälkeen tarkoittaa sitä, että on oleellista kunnioittaa muitakin lajeja ja kaikkea elollista. Koska hierarkkisia valtarakenteita ei ole, ei ole myöskään siitä aiheutuvaa turvattomuuden tunnetta. Buddhalaisen yhteisön ilmapiiriä määrittää kaiken elämän kunnioitus, myötätunto ja rakkaus.

Meillä länsimaissa kristinuskoon perustuvan ihmiskäsityksen ja moraalijärjestelmän merkitys on häviämässä ja yleensä tarkoitetaan juuri tämän länsimaisen valtauskonnon roolia kun mainitaan suurten kertomusten ajan olevan ohi.

Mikä sitten on ajanut kristinuskon suosion alas? Mitä on tullut tilalle? Mihin nykyinen ihmiskäsitys perustuu ja mikä eettinen ja moraalinen järjestelmä on korvannut kristinuskon opit? Miten nykyihmisen ontologisen turvattomuuden hallinta sujuu?

2. UUSI KERTOMUS

Kristinuskon merkitys on vähentynyt ehkä eniten länsimaista juuri meillä Pohjoismaissa, jossa luterilainen perinne on ollut muutenkin suvaitsevaisempaa. Kristinuskon eettisenä järjestelmänä on kuitenkin edelleen syvällä kulttuurissamme ja se on jättänyt jälkeensä pohjavireen kulttuuriseen ilmapiiriin ja määrittää hyvin pitkälle käsityksen oikeasta ja väärästä.

Myös hierarkkisella ihmiskäsityksellä on sijansa edelleen länsimaisen ihmisen mielessä kulttuurisena perintönä, vaikkakin valtarakenteen osalliset ovat vaihtuneet, kuten myöhemmin käy ilmi.

Omistamisen kulttuuri

Kristinuskon rinnalle on noussut uusi kertomus siitä, mitä ihminen on ja mikä on hänen paikkansa maailmassa. Sen juuret ovat ajassa, jolloin maan **omistaminen** tuli mahdolliseksi maanviljelyksen myötä.

Pitkään omistus määrittyi omavaltaisesti ja sitä ylläpidettiin väkivallan keinoin ja erilaisien feodaalisten järjestelmien avulla. Valistusajan jälkeen omistuksen turvaamiselle luotiin myös yleistä lainsäädäntöä kun kansalliset valtiot syntyivät. Niissäkin omistus turvataan viime kädessä valtiollisella väkivallalla. Omistamisen kulttuuri on ollut väkivallan kulttuuria. Tarinaa lastusta virrassa.

Omistamisen korostaa yksilön roolia. Omistaminen kuuluu yksilön perusoikeuksiin ja siten tukee yksilön erityisasemaa. Omistamisen kulttuuri on **yksilökeskeinen**.

Länsimaisten yhteiskuntien hierarkkiset valtarakenteet murtuivat ennen pitkää. Valtioiden siirryttyä kohti **demokratiaa** ajatus jokaisen yksilön oikeudesta tasa-arvoiseen asemaan nousi esiin. Samalla yksilökeskeisyys jalkautui myös omistavan luokan ulkopuolelle rahvaan oikeudeksi ja myöhemmin yhdeksi keskiluokkaisuuden merkiksi.

Demokratia koskee kuitenkin vain hallinnon valtarakenteita. Omistamisen eetos on säilynyt edelleen ja levinnyt yhteiskunnan kaikille tasoille kuten yksilökeskeisyyskin. Omistamisen kulttuuri on väistämättä aina jossain ristiriidassa demokraattisten valtarakenteiden kanssa ja aiheuttaa jatkuvia jännitteitä yhteiskunnassa. Perinteinen poliittinen jako oikeistoon ja vasemmistoon on peräisin tästä ristiriidasta. Luonnonsuojelu ja omistamisen kulttuuri eivät myöskään ole oikein eläneet ristiriidatonta rinnakkaiseloa ja vastakkaiset edut on kirjattu jopa perustuslakiin meillä.

Talousajattelu

Samaan aikaan demokratialiikkeen nousun kanssa **tiede ja teknologia** on noussut kuokoistukseen. Uudet keksinnöt ja tuotantotavat ovat lisänneet materiaalisen hyvinvoinnin

määrää valtavasti. Koska yksilökeskeinen omistamisen kulttuuri on säilynyt voimissaan, on luonnollista, että tuota hyvinvointia on kasaantunut enemmän niille, joilla on enemmän omistuksia: maata, tuotantovälineitä ja muuta varallisuutta.

Hierarkkinen ihmiskäsitys on saanut jatkoa siis vain eri muodossa kuin aikaisemmin kirkon vallan aikana. Nyt sen määrää varallisuus ja sen mukanaan tuoma valta.

Omistamisen kulttuurissa ihmisen tavoite on turvata oma asemansa sen hierarkiassa. Toisin sanoen nostaa varallisuutensa tasoa. Pelko köyhtymisestä eli putoamisesta hierarkiassa alaspäin on alati läsnä. Koska omistaminen luo turvallisuuden tunnetta, sen kasvattamisesta tulee yksi ontologisen turvattomuuden hallinnan keino.

Descartesin kuuluisa lause *'ajattelen, siis olen'* kuuluukin nyt *'omistan, siis olen'*.

Omistamisen kohteena olevien resurssien vaihdanta synnyttää talousjärjestelmän. Jos ihmisen tavoitteena osana tuota talousjärjestelmää on kasvattaa omistuksiaan, ideologiaa sen takana voidaan kutsua **talousajatteluksi**. Kehitys on johtanut siihen, että lähes kaikki yhteiskunnallinen toiminta on alistettu talousjärjestelmälle. Siksi talousajattelulla on hegemoninen asema nykyisessä ihmiskäsityksessä, jota kutsutaankin **homo economicukseksi**.

Tieteellinen maailmankuva

Kristinuskon opin maailmankuva oli jumalakeskeinen. Jumala on luonut maailman ilmiöt, hallitsee niitä, ja ihmisellä on paikkansa sen osana jumalan tahdosta. Tätä käsitystä on haastanut sekä yksilökeskeisyyden nousu että tieteellinen kehitys. Kristinuskon suuren kertomuksen tilalle on tullut tieteellinen maailmankuva eli usko siihen, että ihminen **järkensä** avulla pystyy selittämään maailman ilmiöt ja hallitsemaan niitä. Jumala on kuollut, sanoi jo Nietzschekin. Ihminen on ottanut paikan maailman valtiaana.

Tieteellinen maailmankuva tukee omistamisen kulttuuria, koska tieteen avulla saavutettu teknologinen edistys on kasvattanut aineellisen vaurastumisen mahdollisuuksia huomattavasti. Jos siis tieteellinen maailmankuva ja talousajattelu yhdessä edistävät ihmisen tavoitetta olemassaololle eli aineellista vaurastumista, niin ne toimivat myös ontologisen turvattomuuden hallintastrategiana. Tämä sosiaalipsykologian käsite ei valitettavasti liiemmin esiinny keskusteluissa yhteiskunnallisesta kehityksestä.

Uusi moraalikoodisto

Auktoriteetin hylkääminen moraalisen vallan edustajana on johtanut moraalivallankumoukseen. Vallan on kaapannut yksilö. Uudessa ihmiskäsityksessä yksilöllä tulee olla **vapaus** itsellään päättää, mikä on oikea tapa toimia ja mikä väärä.

Vapautta tulisi kuitenkin myös jonkun verran rajoittaa, koska muuten oman edun ja hyödyn tavoittelu johtaisi kaaokseen, joka taas estäisi muiden mahdollisuuksia toimia va-

paasti. Kirkon vallan aikana rajoitukset tulivat ulkoa määritellyn moraalikoodin mukaan. Mikä rajoittaa ihmisen vapautta nyt, kun ulkoiset auktoriteetit ovat poissa?

Vastaus löytynee filosofian suuntauksesta, joka kehittyi pari vuosisataa sitten ja tunnetaan nimellä **seurausetiikka**. Teon moraalinen arvo syntyy teon vaikutusten mukaan. Jos teko tuottaa onnellisuutta, se on hyvä.

Alunperin seurausetiikan suuntaus, **utilitarismi** eli hyötyetiikka, tarkoitti onnellisuudella muiden onnellisuutta. Seurausetiikan toisessa suuntauksessa, **hedonismissa**, sillä tarkoitetaan tekijän omaa onnellisuutta. Tänä päivänä näiden ero on hyvin sumuinen, joskus myös tarkoituksellisesti. Oman edun tavoittelua pidetään jopa *homo economicuksen* hyveenä, ikään kuin biologiaan ohjelmoituna luonnollisena piirteenä ihmisessä.

Seurausetiikan ja yksilökeskeisyyden vaikutus ajattelussa on myös se, että nyt jokainen saa määrittää omat arvonsa ja ihmisten arvot voivat kilpailla keskenään vapaasti. Uuden moraalijärjestelmän yhtenä peruspilareina onkin **arvorelativismi**. Arvot voivat elää tilanteen mukaan. Mitään universaaleja kaikille yhteisiä arvoja ei tarvita, koska ulkoisia auktoriteetteja ei enää tunnusteta.

Seurausetiikka ja arvorelativismi määrittävät nykyihmisen moraalisen toiminnan perustan. Jokainen voi toimia omien halujensa mukaan vapaasti, kunhan ei rajoita toisten vapauksia. Tämä **negatiivisen vapauden** käsite on uuden suuren kertomuksen keskeinen moraalikoodi.

3. TUHON MERKIT

Talousajatteluun perustuva elämäntapa on kuitenkin ajamassa maapallon elämää kohti tuhoa. Luonnonvarojen hupeneminen, ympäristön saastuminen, ilmastonmuutos ja luontokato ovat sen seurauksia. Mikä tähän on johtanut?

Seurausetiikkaan ja arvorelativismiin sisältyy **valuvika**, jonka kriittinen tarkastelu on ollut kateissa. Valuvika on ihminen itse omine vajavuuksineen.

Jos teon moraalisuus perustuu sen vaikutuksiin, pitäisi vaikutukset myös pystyä **tunnistamaan oikein**. Sokea usko ihmisen kaikkivoipaisuuteen tieteen ja teknologian valtiaana on johtanut omahyväisyyteen ja ylimielisyyteen uskossa ihmisen kykyihin. Vaikutusten arviointi on altis virheille, jotka johtuvat ainakin kahdesta alla mainitusta tekijästä.

Ensimmäinen on ihmisen **rajallisuus**. Vaikka tiede onkin menestystarina, se on sitä nimenomaan kollektiivina. Tieteen tulokset joutuvat käymään läpi pitkän ja vaikean arviointiprosessin.

Yksilön rajoissa vaikutusten arviointi johtaa liian helposti vääriin tuloksiin. Ihmisen kyky havainnoida ja tulkita havaintojaan on puutteellinen. Kaikkivoipaisuudessaan ei nykyihmisellä ole kuitenkaan edes tarvetta laittaa tulkintojaan vertaisarviointiprosesseihin.

Mielipiteistä ja kokemuksista löytyy oma totuus. Dialogi on kuollut. Sosiaalisen median kyydittämänä vuorovaikutuksesta ihmisten välillä on tullut sarjamonologi.

Toinen todellisuutta sumuttava tekijä on **itsepetos**. Ihmisen valinnan vaikutusten pohdintaan vaikuttaa suuresti teon motiivi ja se vääristää sekä ajattelua että havaintoja. Havaintoja katsotaan tarkoituksellisesti värillisten lasien läpi. Asiat nähdään niin kuin ne halutaan nähdä. Vain omaa ajattelua tukevat havainnot pääsevät tuttuussuotimen läpi.

Jos siis **moraalin perustana on teon vaikutusten arviointi** ja ihmisen kyky siihen on rajallinen ja sen lisäksi itsepetos on liian houkutteleva, miten yhteiskunta voisi toimia oikein sen varassa? Tämä absurdi tilanne johtaa väistämättä ennen pitkää tuhoon, ellei kehitystä katkaista. Virheiden määrä kasvaa eksponentiaalisesti kuin korkoa korolle.

Jotta kehitys voidaan katkaista, ongelma pitää ensin tunnistaa. Tuhoisan kehityksen tunnistamisessa kannattaisi kiinnittää huomio kolmeen ilmiöön ihmisen mielen toiminnassa.

1. Identiteetti

Identiteettinä pidetään ihmisen kuvaa itsestään, joten se on oleellinen tekijä tässä tarkastelussa ihmiskäsityksistä. Identiteettiä pidetään yksilön kehityksen yhtenä tavoitteena.

Puhutaan vahvasta identiteetistä merkinä hyvästä itsetunnosta ja autonomisesta toimijasta. Vahva identiteetti kestää muuttumattomana elämän pyörteissä. Yhteiskunta arvostaa vahvoja yksilöitä.

Ajatus vahvuudesta ja vakaudesta voidaan liittää myös turvallisuuden tunteeseen. Identiteetin rakentamista voidaan siten pitää myös ontologisen turvattomuuden hallintakeinona.

On syytä huomata, että juuri länsimainen yksilökeskeinen kulutusyhteiskunta kannustaa identiteettien muodostamiseen. Kuluttaminen kun tarjoaa rajattomat ainekset identiteetin rakentamiseen ja *'itsensä brändäämiseen'* ja siten osaltaan auttaa ontologisen turvattomuuden hallinnassa. Ja samalla pitää talouden rattaat rasvattuna.

Identiteettien shoppailun vimma aiheuttaa tunnettuja ylikuluttamisen sivuvaikutuksia. Näiden vaikutusten arvioinnissa kohdataankin sitten edellä mainittuja yksilötason ongelmia. Vimma tekee sokeaksi.

Osa identiteetin muodostamisesta on myös tarve samaistua ryhmään eli olla samanlainen kuin muut, niin ristiriitaiselta kuin se kuulostaakin yksilökeskeisessä kulttuurissa. Ryhmään kuulumisen ja sosiaalisuuden merkitystä turvallisuuslähteenä tuskin kiistää kukaan.

Ryhmäidentiteetti on myös talousjärjestelmässä kulutusta ylläpitävää ja kasvattavaa polttoainetta. On tuottoisampaa myydä samat lenkkiosat usealle kuin jokaiselle oman-

---

lainen, koska sarjatuotanto on halvempaa. Markkinointi pitää kyllä sitten huolen yksilöllisyyden eetoksen säilymisestä.

Ryhmäidentiteetillä saattaa kuitenkin olla muitakin huonoja vaikutuksia silloin, kun siihen liitetään mukaan myös hierarkkinen ihmiskäsitys. Silloin eri ryhmien välille syntyy jännitteitä, jotka purkautuvat ennen pitkää väkivaltaisesti, jos jännitteitä ei muuten pureta. Onpa pari maailmansotaakin saatu siten syttymään ja jokunen kansanmurha.

Identiteetti on harha. Myös buddhalaiset sen näin tunnustavat. Ei ole mitään pysyvää minää. Tarina itsestä muuttuu koko ajan ja tarina on oman mielikuvituksen tuotetta. Sen luoma ontologinen turvallisuus on itsepetosta. Uuden tavaran omistamisen onni kestää vain hetken. Kulutusyhteiskunta on kollektiivinen itsepetos.

Identiteetti on siis ristiriitainen käsite. Toisaalta se on tarpeellinen ontologisen turvallisuuden kannalta, mutta samalla sillä on usein epäsuotuisia vaikutuksia. Baariin mennään luomaan identiteettiä, mutta samalla voidaan saada aamulla pää kipeäksi tai altistua vi-rustartunnalle epidemian aikana.

2. Syyllisyys

Kristinuskossa sen ulkoisen auktoriteetin antaman moraalikoodin rikkominen kuvataan syntinä, syyllisyytenä. Tunnistamalla syyllisyyden tunteensa ja tunnustamalla syntinsä jumalalleen tekijä saa ne anteeksi ja se lisää myös ontologisen turvallisuuden tunnetta sielun pelastuessa kadotukselta. Synnin tunnustaminen on kypsän kristillisen ihmisen merkki.

Jos ulkoista auktoriteettia ei kerran enää ole, miksi ihmeessä ihmisen pitäisi tuntea syyllisyyttä?

Yhteiskunnassa tarvitaan tietenkin lakeja ja sääntöjä kaaoksen estämiseksi. Lain rikkoja saatetaan edesvastuuseen, todetaan syylliseksi ja tuomitaan rangaistukseen. Maallinen lakijärjestelmä ei kuitenkaan edellytä tekijältä syyllisyyden tai katumuksen tunteen ilmaisua, synnin tunnustusta. Syyllisyytensä voi aina kieltää.

Kaikkea ihmisen toimintaa ei kuitenkaan voida määritellä laeilla ja säännöillä. Tarvitaan myös yhteisön normeja eli hyväksytyjä tapoja toimia. Niidenkin rikkomisesta voi tulla seuraamuksia, lähinnä yhteisön paheksuntaa tai pahimmassa tapauksessa tekijän eristäminen.

Vaikuttaa kuitenkin siltä, että huonosta käytöksestä pikemminkin palkitaan nykyisin, ainakin politiikassa. Röyhkeys on menestyjän merkki. Someen huudellaan ilkeyksiä ja vetäydytään peräkamarin perukoille seuraamaan nautiskellen vaikutuksia. Huonon käytöksen paheksijat ovat sitten itse ammattiloukkaantujia tai moraaliposeeraajia.

Syyllisyys tunteena on menettänyt merkityksensä moraalikoodistossa ja sen esiin nostamista keskusteluissa pidetään epäsopivana. Herättäähän se kaikuja kristinuskon kadotusopista ja saattaa aiheuttaa jopa tiedostamatonta eksistentiaalista ahdistusta.

Syällisyyden tunteella on myös rajoittava vaikutus kulutuskäyttäytymisessä, joten talousjärjestelmän toimivuuden kannaltakaan oman syällisyyden tunnistaminen ei ole toivottava ilmiö kulutusyhteiskunnassa.

Nykyisin korostetaan myös paljon **syällistämisen** tarpeettomuutta, jolla vältellään siltäkin syällisyyden tunteen esiin nostamista. **Uhriutumista** pidetään paheksuttavana, koska sillä tarkoitetaan itse asiassa juuri toisten syällistämistä teosta, jonka uhriksi joku on joutunut. Syällistämisen ja uhriutumisen paheksunta saattaaakin liittyä epäsuorasti oman syällisyyden tunteen torjuntaan.

Miksi syällisyys on sitten niin vaikea kohdattava ilmiö?

Kysymykseen vastaamista varten pitää ensin tarkastella, miten syällisyys tunteena ylipäätään syntyy. Onhan se kuitenkin kaikilla ihmisillä yksi perustunteista. Jo pieni lapsi tuntee syällisyyttä, vaikka ei uskonnoista tai maallisista lakijärjestelmistä tiedä tuon tai vaallista. Lapsi oppii huomaamaan, että tuottaa joskus rajoja kokeillessaan harmia muille ja näkee, että toinen kärsii siitä.

Se, miten vanhempi tähän reagoi, vaikuttaa suuresti siihen, miten lapsi syällisyyden tunteensa käsittelee. Suotuisassa tapauksessa lapsen syällisyys jalostuu huoleksi muille aiheuttamastaan vahingosta ja haluksi korjata se. Syällisyyden tunne purkautuu silloin vastuuksi ja hyväksi mieleksi. Epäsuotuisassa tapauksessa lapsi pyrkii torjumaan epämiellyttävän syällisyyden tunteensa eri keinoin ilman, että vastuuntunto herää. Lapsuudessa opitut mallit jäävät sitten odottamaan tilanteita, joissa aikuinen pääsee käyttämään valtaansa tehdessään valintoja.

Seurausetiikkaan ja arvorelativismiin perustuva moraalijärjestelmä olettaa, että yksilön oma kyky riittää valinnan vaikutusten arviointiin. Jos siis sattuu huomaamaan, että teolla voi olla ikäviä vaikutuksia, sen pitäisi herättää syällisyyden tunne ja **estää** teko, tai ainakin pitäisi pystyä ottamaan vastuu teostaan, jos se jo ehtii tapahtua.

Koska osalla ihmisistä ei ole kehittynyt kykyä käsitellä syällisyyden tunnetta ja kulttuuriinkin vahvistaa tuon tunteen tarpeettomuutta, tekojen vaikutusten arvioinnilta katoaa pohja pois. Seuraukset ovat tuhoisat, jos ihmisen kyky kantaa vastuuta teoistaan puuttuu. Oma syällisyyttä ja siten myös vastuuta voi pakoilla mitätöimällä teon vaikutuksia.

Tämä on huomattavissa muun muassa ilmastonmuutokseen liittyvissä keskusteluissa, joissa omien tekojen vaikutuksia pyritään vähätteleämään ja vastuuta siirrellään muiden toimijoiden välillä. Mutta ilmiö näkyy yhteiskunnallisen toiminnan kaikilla eri alueilla. Mediasta saa lukea näistä päivittäin. Milloin joku autoilija katoaa paikalta, kun on ensin listinyt jalankulkijan suojatiellä. Ajatteli varmaan, että ei tuossa nyt pahasti käynyt. Turha siitä on uhriutua.

Koronaepidemian aikainen uutisotsake kertoo aikamme suhtautumisesta syällisyyteen:

”Turha asiakkaita on syällistää, kun baarit saavat pitää ovensa auki.”

Kun syällisyys ei siedä päivänvaloa, huoli ja vastuukin pysyvät piilossa.

3. Typeryys

Nykyisen yhteiskunnan oletusarvona on eräänlainen stereotyyppinen **normi-ihminen**, joka täyttää tietyt vaatimukset: työssä käyvä, naimisissa, pari lasta. Omistaa asunnon, auton, kultaisenoutajan, kesämökin ja Facebook-tilin. On valkoinen hetero, terve ja harrastaa monipuolisesti. Kun yhteiskunta on asettanut nämä tavoitteet ihanneihmiselle, niin menestyneimmät täyttävät luonnollisesti nämä ominaisuudet ja itseään vahvistava kierre on valmis.

Normi-ihmisen määrittelyn ulkopuolelle jää kuitenkin suuri ellei suurin osa kansalaisista: yksinasuvat, autottomat, lapsettomat, mökittömät, muistisairaat, persoonallisuushäiriöiset, sukupuolettomat, väärän väriset. Jos kansalaisella ei ole edes Facebook-tiliä, hän huomaa jäävänsä monessa asiassa yhteiskunnan ulkopuolelle.

Seurausetiikan tultua yleiseksi moraalia ohjaavaksi tekijäksi oletetaan myös, että tämä normiyksilö on kypsä tekemään oikeita arvioita viisaiden valintojensa pohjaksi. Ihanteellinen yksilö on siis myös sivistynyt, koulutettu ja omaa riittävästi elämäkokemusta pystyäkseen luottamaan omaan arviointikykyynsä elämän eri tilanteissa.

Tässä joudutaankin sitten harhateille, kun oletetaan kaikkien kansalaisten olevan kypsiä ottamaan vastuuta itsestään ja olemaan itseohjautuvia. Edellä mainitun syyllisyyden tunnustamisen puutteen lisäksi ongelmaa voi lähestyä määrittelemällä tämä arviointikyvyttömyys eräästä toisestakin vähemmän käsitellystä näkökulmasta.

Tietämättömyys

Kukaan ei voi tietää kaikkea ja on turha tuntee syyllisyyttä, jos ei saa sanaristikkoa täytettyä ilman Googlea. Itsensä sivistäminen on toki hyvä tavoite, jos haluaa oppia tekemään viisaita valintoja.

Tyhmyys

On kuitenkin joitakin asioita, joita kansalaisen tulee välttämättä tietää. Autolla ei esimerkiksi saa ajaa ihmisten yli suojatiellä. Jos on tietämätön jostain välttämättömästä asiasta, sitä voidaan kutsua tyhmyydeksi. Tyhmyys ei ole tässä siis haukkumasana, vaan määrittelee vain yhden vajavuuden ihmisessä.

Tyhmyys heikentää tietysti kykyä tehdä viisaita valintoja. Tyhmyyden vähentämiseen on pyritty korkeatasoisessa kouluopetuksessa ja aikuisenakin siihen on riittävästi keinoja digitalisoituneessa yhteiskunnassamme. Henkinen laiskuus ja luovuuden puute ovat sitten syitä, miksi näitä keinoja ei käytetä.

Typeryys

Typeryyden käsitteellä ei myöskään ole tässä tarkastelussa tarkoitus latistaa kenenkään ihmisarvoa. Jos sana häiritsee, sen voi korvata **älyllisellä epärehellisyydellä**. Määritelmän mukaan typeryys on **tietoista tyhmyyttä**. Ihminen esittää tietämätöntä asiassa, joka hänen tulisi tietää.

Typeryys on merkittävä valintojen vaikutusten arviointia heikentävä ominaisuus ihmisessä. Typeryyden käytössä on yleensä tarve muiden ihmisten tietoiselle harhauttamiselle tai sitten kysymyksessä voi olla itsepetos, joko tietoinen tai tiedostamaton.

Typeryyden roolia ei ole otettu juuri lainkaan huomioon seurausetiikasta käytävässä keskustelussa. Sosiaalinen media on ollut lisäksi tehokas väline sen levittämiseen kansalaisten keskuudessa. Syy tähän huomioimattomuuteen lienee se, että typeryyden avulla voidaan saada helpommin valtaa, ja siinä menestyneet eivät luonnollisesti halua tätä tuoda näkyville.

Typeryys on osoitus henkisestä laiskuudesta ja luovuuden puutteesta, koska sen avulla voidaan saavuttaa tavoitteita vähemmillä ponnistuksilla. Typeryydeksi voidaan lukea myös umpimielisyys, jolla tarkoitetaan tässä tietoista halua olla havainnoimatta ulkoisen ja sisäisen maailman tapahtumia.

Esimerkkejä typeryydestä on maailma tulvillaan. Vaikkapa edellä mainittu toimittajan laatima uutisotsake baariasiakkaiden syyllistämistä. Ja tietenkin myös se, että asiakas menee sinne baariin, on osoitus typeryydestä.

4. REBOOT

Edellä mainitut kolme tuhon merkkiä tekevät seurausetiikan käytön moraalialueen ohjaavana tekijänä toimimattomaksi. Identiteetti on harha ja sen rakentaminen aiheuttaa vakavia sivuvaikutuksia. Syyllisyyden tukahduttaminen estää näkemästä todellisuutta. Normi-ihminen on mielikuvituksen tuotetta ja ihmisen halu valtaan sekä tarve itsepetokselle jättää huomioimatta.

Länsimaisten yhteiskuntien rakentaminen vääristyneen ihmiskäsityksen pohjalta on joutanut jatkuviin katastrofeihin, eikä loppua näy. *Homo economicus* ei ole ollut henkisesti riittävän kypsä vastuun kantamiseen koko planeetasta, jonka se on ottanut haltuunsa muilta kysymättä.

Se, mitä ihmiskunta nyt tarvitsee välttääkseen oman tuhonsa, on uudelleenkäynnistys eli reboot.

Vaihtoehdottomuus

Jos vallassa olevaa kehityskulkua kritisoi, se torjutaan usein väittämällä, että joku muu tie veisi takaisin vanhaan. Jos siis talouskasvuun ja tieteelliseen maailmankuvaan perustuvaa yhteiskuntakehitystä kritisoi, vaihtoehdoksi esitetään paluuta kivikaudelle.

Väite on typerä ja osoitus henkisestä laiskuudesta ja luovuuden puutteesta. Ei aikaa voi vierittää taaksepäin. Paluu vanhaan ei ole mahdollista. Ja miksi pitäisi hylätä sellaiset asiat, jotka ovat jo tuottaneet hyvääkin?

Kritiikki torjutaan antamalla ymmärtää, että nykyiselle ei ole vaihtoehtoa. Argumentin voi tulkita seuraavasti:

Jos ihmislajin tavoitteeksi on asetettu yksilön taloudellinen vaurastuminen ja sosiaalinen menestyminen, niin viisas ihminen on epäilemättä keksinyt siihen sopivat keinot ja menestynyt. Jos **tavoite halutaan pitää edelleen samana**, niin ei sille tietenkään ole vaihtoehtoja.

Keskusteluissa kehityksestä harvemmin tulee esiin sellainen näkökulma, että ihmiskunta olisi luultavasti löytänyt sopivat keinot menestymiselle silloinkin, jos **tavoitteet olisivat olleet toiset**. Olisi olemassa ikään kuin rinnakkainen todellisuus ja vertailu olisikin näiden kahden välillä eikä nykyhetken ja kivikauden välillä. Vertailu vaatisi tietysti jonkun verran ajatusponnistelua ja luovuutta.

Käyttöjärjestelmän uudelleenkäynnistys

Ihmisen luoma nykymaailma on kuin takkuisesti toimiva tietokone. Muistikapasiteettia on lisätty valtavasti ja prosessorinopeutta kasvatettu moninkertaiseksi, mutta silti hidas ja bugeja täynnä.

Kuten hyvin tiedetään, monet tietokoneongelmat häviävät jo pelkällä uudelleenkäynnistyksellä. Samaa tarvitaan nyt estämään ihmisen maailman kehittyminen sille liian monimutkaiseksi hallita. Varsinkin kun se ihminen on saanut päähänsä, että kykenee hallitsemaan paljon muutakin, johon se ei ole alun perin tarkoitettukaan.

Käyttöjärjestelmässä ei sinänsä ole mitään vikaa. Turhat ominaisuudet kannattaa kyllä siivota pois ennen rebootia ja valita mitkä sovellukset kannattaa käynnistää. Tärkeintä olisi kuitenkin tutkia käyttöjärjestelmää uudestaan tarkemmin ja katsoa mihin käyttöön se oikeastaan on tarkoitettu. Parametrit pitää määritellä uudestaan, koska joku on ne vaihtanut matkan varrella alkuperäistä huonommiksi päätellen käytön aiheuttamista sivuvaikutuksista.

Uudet parametrit

Mitä ne parametrit sitten voisivat olla? Ensin olisi **luovuttava** edellä mainitusta vaihtoehdottomuuden logiikasta. On päästettävä irti talousajattelun hegemoniasta, jotta uusi rinnakkainen todellisuus olisi mahdollista nähdä. Helppoa se ei ole, koska tuo hegemonia istuu ihmisissä tiukasti ja syvällä kiinni.

Ehdotetaan tässä kuitenkin muutamaa tärkeää parametria siemeneksi pohdiskelua varten:

- Hierarkkiselle ihmiskäsitykselle ei ole enää sijaa uudessa todellisuudessa, joten siitä pitää luopua.
- Hyvinvoinnin mittariksi ei enää kelpaa BKT. Mallia korvaajaksi voisi ottaa vaikka Bhutanista: bruttokansanonnellisuus.
- Yksilökeskeinen omistamisen kulttuuri pitää purkaa ja suosia osuuskuntatyypistä jakamiskulttuuria ja kierrätystä.
- Identiteettiharhan mitätöimiseksi koulutuksessa painotetaan altruismia ja myötätuntoa varhaiskasvatuksesta lähtien. Eipä buddhalaiseen filosofiaan ja psykologiaan perehtymisestä olisi haittaakaan. Keinot ontologisen turvattomuuden hallintaan ilman sivuvaikutuksia löytyvät yhteisöllisestä, yhteiseen hyvään pyrkivästä toiminnasta ja oman sisäisen maailman tutkimisesta. Ei identiteettien shop-pailusta.
- Seurausetiikan sijaan palautetaan hyveellisen elämäntavan arvo kunniaan. Luovutaan siitä harhasta, että ihminen kykenee itse aina arvioimaan tekojensa vaikutukset. Se vapauttaisi nöyrän mielen syyllisyyden tunteen suotuisaan käsitteeseen lähiyhteisön tuella sisäisen moraalitajun perustaksi.
- Typeryyden vähentämiseksi sivistyksen arvo palautetaan sille paikalle, joka sille kuuluu. Pääpaino on ekologisessa sivistyksessä ja henkisessä kasvussa.

Lockdown

Reboot tarkoittaa suunniteltua yhteiskunnallista sulkutilaa. Joiltain osin se on jo tullut tutuksi koronapandemian aikana. Yhteiskunnalliset toiminnot tulisi osittain ajaa alas. Vain välttämättömimmät elämää suojaavat toiminnot tulisi säilyttää. Ruokahuolto, terveydenhoito ja välttämättömän infrastruktuurin ylläpito. Joulu peruttu, lomalennot peruttu, some suljettu, kauppakeskukset kiinni. Kulutusjuhla loppu.

Sopiva aika voisi olla 5 vuotta. Siitä selviää kyllä hengissä. On ennenkin selvitty. Ei se tietenkään hetkessä voi alkaa. Siihen pitää valmistautua ja siihen voi mennä vuosia. Joku maa voisi jopa pilotoida ensin. Bhutanistakin voisi saada jotain vinkkejä jo nyt.

Sulkutilan aikana luovat voimat päästetään töihin taas. Mutta tällä kertaa ne on valjastettu palvelemaan uusia tavoitteita. Pyörää ei tarvitse keksiä uudestaan, tieteen ja teknologian saavutuksista valitaan ne, jotka sopivat uusiin tavoitteisiin. Keskiössä ei ole enää ihminen, vaan planeetan elämä kokonaisuudessaan. Hierarkkisten valtarakenteiden aika on ohi. Käyttöjärjestelmä palautuu siihen tehtävään, mihin se oli alun perin tarkoitettukin.

Utopiaako? Tietysti. Mutta halutaanko reboot tehdä hallitusti vai annetaanko sen vain tapahtua. Vaihtoehdottomuuden vankina, vaikutuksia vähättelemällä, itsepetoksella?

-----
velvollisuusetiikka: älä tapa

seurausetiikka: älä tapa, jos tiedät jääväsi kiinni

hyve-etiikka: älä vihaa